

Oliba, comte, monjo, abat i bisbe en el mil·lenari de l'inici del seu abadiat a Ripoll i Cuixà

Antoni Pladevall i Font

Capellà i historiador

CAP PERSONATGE DELS COMTATS que a l'època altmedieval, formarien l'actual Catalunya ha tingut tants i tan destacats historiadors com aquest tercer fill baró d'Oliba Cabreta i Ermengarda, comtes de Cerdanya, Conflent i Besalú i altres territoris annexos.

Inicia la llista d'aquests historiadors el degà Joan Lluís de Montcada, que li dedicà unes quaranta pàgines en el seu *Episcopologio de Vich*, escrit a mitjan segle XVII, però editat el 1891; seguiren les seves petjades Enrique Flórez, en la seva *España Sagrada*, vol. 28 (1774), i Jaume Villanueva en el *Viaje Literario*, vols. 6-8 (1821), per fer esment només dels principals estudis antics. Podem considerar com a autors moderns els posteriors a l'austriac Rudolf Beer (Viena 1906-1908); que va fer un acurat estudi dels manuscrits de Ripoll i va oferir nous materials per a estudis més amplis el seguiren Josep Pijoan, amb un estudi de divulgació titulat *Els educadors de la gent catalana* (1907) i després les excel·lents monografies del benedictí montserratí i cardenal, Anselm M. Albareda, *L'abat Oliba, fundador de Montserrat* (1931) i reeditat el 1972, la de Ramon d'Abadal, *L'Abat Oliba, bisbe de Vic i la seva època*, que ha tingut quatre edicions entre 1958 i 1970, i la més reduïda, però exemplar metòdicament, *Esbós biogràfic del comte, abat i bisbe Oliba* d'Eduard Junyent i Subirà, editada el 1971 i revisada i reeditada el 2008.

L'obra del Dr Junyent era una síntesi del *Cartulari d'Oliba, comte, abat i bisbe*, que ell havia aplegat i que fou guardonat el 1948 amb el

«Premi abat Oliba» per l'Institut d'Estudis Catalans, però que de moment va quedar inèdit. Aquest cartulari o aplega de tota la documentació referent a Oliba ha estat editat el 1992 per l'Institut d'Estudis Catalans, ampliada i sota la cura d'Anscari M. Mundó, autor de diversos estudis i treballs sobre el mateix Oliba, amb el nom de *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*.

Aquest darrer treball és bàsic i definitiu per conèixer i estudiar la figura i l'obra d'Oliba, car aporta més de 250 documents transcrits literalment i altres notícies i referències de documents que parlen d'ell com també un ampli recull de cartes, sermons i poesies o dístics seus, cartes adreçades a ell l'encíclica mortuòria i altres referències. Per tot això es pot dir, sense cap exageració, que de cap personatge dels que visqueren a l'entorn del canvi de mil·lenni del nostre país i de pocs de fora n'ha restat tanta i tan valuosa informació.

Infància i notícies fins a fer-se monjo

Es creu que va néixer el 972 o el 971, i fou fill dels comtes de Cerdanya, Besalú i Conflent, que tenien diverses estades en els seus dominis com Cornellà de Conflent, Llúvia i algun temps a Ix de Cerdanya i també en altres castells i residències dels seus dominis.

El pare, Oliba Cabreta, era fill de Miró II el Jove, comte de Besalú i de Cerdanya, que morí el 927 i que tingué almenys deu fills, un d'ells molt destacat Miró II Bonfill, que fou bisbe de Girona i comte de Besalú en morir, el 957, el seu germà Guifré II de Besalú. Oliba Cabreta heretà inicialment el comtat de Cerdanya i del Conflent, però en morir, el 984, el seu germà Miró, el comte i bisbe heretà també Besalú amb gran part del Vallespir.

Els fills d'Oliba Cabreta i de la seva muller Ermengarda foren, per ordre d'edat, Bernat dit Tallaferro, Guifré, Oliba i Berenguer i la filla Adelaida, casada amb Joan Oriol, senyor d'Ogassa i altres béns a la Garrotxa. Els tres primers germans seran comtes i el petit Berenguer serà bisbe d'Elna a 20 anys, entre 993 i 1003, en que morí a la batalla d'Albesa, a la Noguera, en lluita contra els sarraïns. El comte Oliba Cabreta era nét de Guifré el Pilós i per tant cosí del comte Ramon Borrell II de Barcelona i de la seva esposa Ermessenda de Car-



Es pot dir, sense cap exageració, que de cap personatge dels que visqueren a l'entorn del canvi de mil·lenni del nostre país i de pocs de fora n'ha restat tanta i tan valuosa informació.

cassona, dama aquesta que tindrà un relleu especial en la vida del bisbe i abat Oliba.

Res no es coneix especial o concret de la infància d'Oliba, i no apareix el seu nom a la documentació. Per ésser un fill tercer, no estaria destinat inicialment a l'església, com ho fou el petit Berenguer, i podria rebre de jove una educació menys guerrera que els germans grans. És normal que se'l vulgui relacionar amb el seu oncle Miró Bonfill, el comte bisbe de Besalú i Girona, home de gran cultura i escriptor notable. També podia haver rebut l'influx de l'abat Garí de Cuixà (965-998), d'esperit cluniacenc, que va infondre un alè de reforma religiosa a Cuixà i que tornant de Roma, el 968, va atreure a menar vida religiosa al duc de Venècia, Pere Ursèol, el qual, acompanyat d'un grup d'amics, es va retirar a Cuixà, on moriria fent vida eremítica.

L'abat Garí i en especial Romuald, company de Pere Ursèol, que en morir aquest deixaria Cuixà i tornaria a Itàlia, varen convèncer el comte Oliba Cabreta que si es volia salvar li calia fer penitència dels seus pecats, cosa que ell féu retirant-se el 988 al monestir de Montecasino, on moriria dos anys més tard com a penitent. Oliba Cabreta tingué una filla natural, de nom Ingilberga, que tenia com a mare a Ingilberga, muller d'Ermemir de Besora. A aquesta filla, molt jove encara, la feren abadessa de Sant Joan; d'ella es farà esment més endavant. La marxa del pare deixà la comtessa Ermengarda com a senyora o usufructuària dels comtats, que segurament des d'abans de marxar el comte a fer penitència haurien distribuït així entre el seus fills: al gran, Bernat Tallaferró, li assignaren el comtat de Besalú i el Vallespir, als quals ell afegiria el Capcir i Donasà; a Guifré li atorgaren els comtats de Cerdanya i Conflent, i a Oliba el feren comte de Berga i de la part del Ripollès que no era d'altres comtats veïns.

Una vintena de documents mostren el jove Oliba actuant com a comte d'aquests territoris, signant com a comte i fent deixes a monestirs. També se'l veu actuant en altres indrets dels dominis familiars sovint amb la seva mare i els seus germans comtes entre el 990 i el 1002, quan decidí entrar com a monjo al monestir de Ripoll. D'aquest moment fins el 1008, quan serà elegit abat, el silenci documental torna a ser absolut sobre ell. Serien els anys de noviciat, estudi i formació, que aquest tindria ja en part abans però que ara completaria com revelaren els seus actes i escrits posteriors.

Abat de Ripoll i de Cuixà

L'any 1008, quan Oliba tenia uns trenta-set anys, moriren amb pocs mesos de diferència l'abat Seniofré de Ripoll, a finals del mes de juny, i poc després l'abat Guifré de Cuixà, que de molt abans havia estat company i col·laborador de l'abat Garí i després abat sol, per això dins del mateix any els dos monestirs elegiren com a abat el monjo Oliba de Ripoll.

Sens dubte devia influir en el fet el noble origen però també la seva capacitat i vàlua personal, com sembla revelar la seva acta d'elecció com a abat de Ripoll del 1008, en la qual signen 64 monjos ripollesos, quatre abats, entre els quals els de Sant Serni de Tavèrnoles, el de Banyoles i el de Serrateix, el bisbe Arnulf de Vic i els seus germans, el comte de Besalú, Bernat i el de Cerdanya, Guifré (*Diplomatari*, doc. 40).

Un dels primers actes destacats del seu nou càrrec serà el d'assistir, el 10 de novembre de 1009, a la consagració de l'església del monestir de Sant Martí del Canigó, fundat l'any 1001 pel seu germà el comte Guifré, monestir del qual Oliba mateix sembla l'encarregat de dirigir o consolidar la vida monàstica en els seus inicis, puix que el prevere o monjo que ajudà a la fundació Esclua no fou elegit primer abat fins al 1014. De fet l'any 1050 en l'encíclica mortuòria d'Oliba els monjos del Canigó nomenen Oliba el seu pare espiritual (*Diplomatari*, *Textos literaris d'Oliba*, doc. 41).

Un fet per a ell segurament enutjós d'inicis del seu abadiat, fou el de veure's involucrat en l'extinció del monestir o comunitat de monges de Sant Joan de les Abadesses. Fou expressament encarre-



L'any 1008, quan Oliba tenia uns trenta-set anys, moriren amb pocs mesos de diferència [els abats de Ripoll i de Cuixà]. Dins del mateix any els dos monestirs elegiren com a abat el monjo Oliba de Ripoll. [...] Sens dubte devia influir en el fet el noble origen del monjo, però també la seva capacitat i vàlua personal, com sembla revelar la seva acta d'elecció com a abat de Ripoll del 1008.

gat d'això pel papa Benet VIII, per butlla del 1016 o inicis del 1017, car el document no té data fixa (*Diplomatari*, doc. 49). És aquest un tema confús encara perquè, al costat de certs desordres morals que esmenta la butlla, sollicitada al papa pel comte Bernat Tallaferro de Besalú, hi pesava més l'interès del comte per apoderar-se de les quantioses rendes del monestir per dotar el bisbat que volia fundar a Besalú; bisbat efímer que durà del 1017 al 1020. Com s'ha exposat, n'era abadessa des de feia una vintena d'anys Ingilberga, la mitja germana d'Oliba i del comte de Besalú. Aquest fet és un tema ja clàssic del nostre folklore que s'ha amalgamat amb la llegenda del comte Arnau i que sovint és tractat amb molta frivolitat per alguns escriptors.

Oliba bisbe de Vic

No era rar que alguns abats de prestigi fossin elegits bisbes, però fins a la reforma romana imposada sobretot pel papa Gregori VII (1073-1086), que provocà la seva lluita contra les investidures i la condemna de la simonia, eren els reis i els comtes, que es consideraven amos dels comtats i dels bisbats, els que imposaven habitualment els bisbes que els havien de regir. La casa comtal de Cerdanya fou especialista cercar bisbats per al seus fills.

Seria lògic que els comtes Ramon Borrell i Ermessenda, que el 1010 havien imposat a Vic el bisbe Borrell, ara que es trobava malalt i vell pensessin en Oliba com a successor seu. Això no és una pura su-

posició sinó que ho confirma el document 52, del *Diplomatari d'Oliba*, quan el 1017, en prendre Oliba possessió de l'episcopat de Vic, els canonges li varen fer acceptar el seu «mal costum» que els havien concedit els comtes Ramon Borrell i Ermessenda el 1010, quan varen nomenar a Borrell bisbe de Vic, de tenir cases privades on residir fora de la vida comunitària canonical i fent que els servissin.

El 8 de setembre de 1017 moria a Barcelona el comte Ramon Borrell, al qual Oliba va dedicar un llarg poema fúnebre, l'*Epicedion*, de 92 versos (*Diplomatari, Textos literaris*, 1). La seva mort deixava la comtessa Ermessenda vídua, amb un fill d'uns deu anys, Berenguer Ramon, dit el Corbat, i com a tal tutora del fill i responsable del govern del país.

Ermessenda, de la casa comtal de Carcassona, era una dona instruïda, de talent i d'un gran tremp, i per això tot seguit va veure que el millor puntal i conseller que podia trobar per a la gran tasca que li queia a sobre era el seu cosí i amic Oliba, abat de Ripoll i de Cuixà, i proposat bisbe de Vic. Oliba li va crear un entorn de magnats, la majoria osonencs, com Gombau de Besora, Amat Elderic d'Orís, el primer senescal, Guifré i Bernat de Balsareny, Guillem de Montcada, etc., que l'ajudaren i li feien costat en la seva primera regència o govern en temps de la minoria de Berenguer Ramon (1017-1023) i després del seu nét Ramon Berenguer I (1035 a 1041-1043). Ell també en ocasions formà part de tribunals de la comtessa on es tractaven problemes greus, com la rebel·lió del bisbe de Barcelona Guislabert i del seu parent vescomte de Barcelona el 1044 que arribaren a fer apedregar el palau comtal (*Diplomatari*, doc. 154).

Ermessenda, era també germana del bisbe Pere de Girona, més jove i menys experimentat, per això es va recolzar més en Oliba, que li va fer sempre costat. Ella potencià també la tasca directiva i espiritual d'Oliba, com ho revela la carta que li va dirigir el 1043, quan Oliba es resistia a cedir a la comtessa el seu amic i secretari el monjo Arnau per a abat del monestir de Sant Feliu de Guixols. Queixosa li va respondre Ermessenda «t'he donat mil homes per al servei de Déu i ara tu me'n negues un?» (*Diplomatari*, doc. 12 de *Textos i notícies referents a Oliba*).



Oliba, com a bisbe de Vic i mandatari del d'Elna, va donar un llarg decret en el qual prohibia que cap home del bisbat i comtat de Rosselló assaltés o ataqués cap enemic seu des de l'hora nona o vespertina del dissabte fins a l'hora prima del dilluns al matí, perquè tothom pogués complir els deures dominicals.

Seguir pas a pas la vida i les actuacions d'Oliba és tema per tot un llibre, per això en aquesta breu síntesi s'intentarà agrupar per temes els trets més destacats de la seva vida i actuació.

El pacificador i creador de la Pau i treva de Déu

Oliba vivia en una època força inestable per l'enfortiment o augment de poder de moltes grans famílies del país en detriment de la supremacia com a tal, força disminuïda per la seva posició independent de fet, no de dret, davant de la dinastia carolíngia i la dels seus successors els Capets.

Les primeres lluites les haurà de sostenir Oliba contra els que usurpaven els béns del seu bisbat i monestirs. Oliba haurà d'esforçar-se per recuperar el sector de la muntanya de Montserrat cedida per Guifré el Pilós a Ripoll, així com el castell de Sacama d'Olesa també propietat de Ripoll ocupada pel senyor de Vacarises, etc. La fixació dels dominis i límits del bisbat de Vic, sobretot de la seva frontera peninsular, també li portarà molts problemes, però és en la seva solució on es mostra més el seu caràcter dialogant i conciliador. Haurà de pactar amb el leuista Guillem la delimitació dels límits dels castells de Tous i de la Roqueta (1023), la recuperació de les esglésies parroquials del gran terme de Gurb usurpades de temps pel noble Bernat Sendret de Gurb (1032) i en particular la possessió del terme de Calaf i altres dominis annexos ocupats i organitzats en nom de l'església de Vic pel leuista Guillem de Mediona el 1015, però reclamats pels vescomtes de Cardona. Aquests al·legaven una cessió anterior que els féu el comte de Barcelona: la sentència d'Oliba reconeixent el dret dels Cardona

i l'esforç de Vic és tot un exemple de justícia i equitat (*Diplomatari*, docs. 77, 105 i 130).

Aquesta violència feudal era comú a l'Europa del moment per l'esmentada creixença i poder de les grans famílies militars i feudals i per l'afebliment de l'autoritat pública; per aquesta causa el nord dels Pirineus començà una campanya per part de l'Església per protegir els seus béns i els pagesos i mercaders, la base de l'economia d'aquell temps. Les seves armes eren servir-se del dret d'asil dels temples i del seu entorn contra tot atac o invasió, amb l'excomunió contra tots aquells que ataquessin els pagesos i mercaders o violessin el terreny sagrat. Sobre aquest tema des del 989 n'hi ha constància en els sínodes o concilis de Charroux i de Le Puy en Velay.

El bisbe Oliba va aprofitar aquells primers intents de pacificació institucional i davant l'experiència de les lluites constants contra nobles violents i usurpadors va idear marcar no solament uns llocs o espais de garantia i protecció dels febles, sinó també unes dates fixes setmanals i altres ocasionals per motiu de festes o dies d'oració i penitència. En aquests dies, els que fessin guerra o rapinyes caurien en excomunió, sentència greu en aquell temps puix que deixa en indefensió i aïllament social als excomunicats. Així naixia la famosa Pau i treva de Déu.

El primer text conegut de les moltes paus i treves que es promulgarien al país fins entrat el segle XIII és el que porta data del 16 de maig de 1027 i que el bisbe Oliba va fer al prat de davant l'església de Toluges, poble de la plana del Rosselló, perquè el bisbe d'Elna, Berenguer, es trobava de viatge, potser a Terra Santa o almenys «a terres transmarines» i Oliba el suplía en la seva absència.

A Toluges Oliba, com a bisbe de Vic i mandatari del d'Elna, va donar un llarg decret en el qual prohibia que cap home del bisbat i comtat de Rosselló assaltàs o ataqués cap enemic seu des de l'hora nona o vespertina del dissabte fins a l'hora prima del dilluns al matí, perquè tothom pogués complir els deures dominicals; els prohibí en aquest temps portar armes i violar l'espai de trenta passes entorn de les esglésies. Si ho feien quedaran excomunicats i ningú no podria tenir cap tracte amb els excomunicats, ni menjar ni beure amb ells i si morien excomunicats no podrien ser enterrats en terra sagrada.



Tot i els seus alts càrrecs i missions, no va abandonar mai del tot la pau i el recer del claustre, que cercava sovint i fins enyorava quan era fora.

A més d'això, proclamat davant d'una gran assemblea, va donar també disposicions morals, com que cap home no deixés la muller o que es contraguessin matrimonis entre parents fins a menys del sisè grau (*Diplomatari*, doc. 92). A aquesta primera proclamació en seguien en vida d'Oliba altres, la més antiga, la d'un sínode de Vic del 1029 en el qual la treva es fixa dels dijous al vespre als dilluns. Aquesta s'anunciarà a toc de campana. Dóna igualment una especial protecció als pagesos i a tots els que van a mercat, amb la consegüent pena d'excomunió als infractors. Tot això fou recollit i ampliat en una nova promulgació de *Pau i treva de Déu* que va donar en un altre sínode de Vic del 1033, en el qual s'insistia que la pau s'estenia a tots els pagesos i a tots els seus béns i eines de treball que el document detalla; les treves, en les quals no es pot lluitar, s'amplien dels dimecres als dilluns i hi afegia una llarga llista d'altres dies de treva de lluita, com les festes de Nadal, Reis, Pasqua, Pentecosta, festa de la Mare de Déu, festes dels apòstols, dels patrons de les parròquies, dels dies d'oració de tèmpestes i festes com la de la consagració del temple, etc. Els infractors cauran en excomunió i, en cas de rapinyes o robaments, hauran de restituir, en particular afegia entre els excomunicats els que durant els dies de treva edificuin castells o forteses per fer guerra. (*Diplomatari*, doc. 110).

La institució no quedà limitada a Vic i Elna sinó que s'estengué a molts altres indrets de la cristiandat i aviat es troben promulgacions de treves de Déu en un sínode de Niça del 1041 i en un altre coetani de Narbona, al qual va assistir el mateix bisbe Oliba.

Viatger i home d'amples relacions socials

Oliva va fer almenys dos viatges a Roma coneguts, el 1011 i 1016, i en el curs d'algun d'ells visites i estades a la Llombardia, però és probable que n'hi fes més essent bisbe. Les dues estades conegudes

ho són perquè de Roma va portar-ne butlles, relíquies i algun personal de Llombardia. També es creu que Oliba, ja que tan aviat emprengué les grans obres de reforma i ampliació dels seus monestirs i catedral, pogué portar de Llombardia mestres d'obres, els coneguts com *magistri comacini*, que treballarien en aquestes grans obres, totes elles peces mestres del romànic llombard.

En el camp de les relacions amplíssimes d'Oliba sabem que es cartejà i relacionà amb gent molt notable del seu temps com l'arquebisbe Rimbau d'Arle, el famós abat de Fleury, Gauzli que regia el gran monestir de Saint-Benoit-sur-Loire, amb el qual mantingué una cordial relació, que el 1013 li envià relíquies de sant Benet, enterrat al seu monestir; entre ells s'escrivien cartes acompanyades d'acròstics, i també li envià algun còdex o llibre, etc. Les seves relacions no foren només amb homes d'església sinó també amb polítics com el rei Sanç el Major de Navarra, que el 1023 li féu consultes de tipus moral sobre la conveniència d'un projecte seu de matrimoni (*Diplomatari*, docs. 132 i docs. 11, 14, 16, 19... de l'apartat de *Textos literaris d'Oliba*).

També el consultà el 1019 el vescomte Bregon de Cardona sobre la canònica de Sant Vicenç del castell de Cardona, que els seus avantpassats havien deixat perdre; Oliba l'instà a restaurar-la, a dotar-la de nou, i així el vescomte va emprendre la construcció de la gran basilica, model del romànic llombard, que s'acabaria i consagraria el 1040, o la relació amb Arnau Mir de Tort, el gran magnat conqueridor d'Àger i d'altres castells i monestirs de la Noguera i Baix Pallars, al qual Oliba va enviar relíquies de la Vera creu que Oliba adquirí a Lodi, en el seu pas i estada a la Llombardia (*Diplomatari*, doc. 22 i *Textos literaris*, doc. 22).

Amant del culte i de l'esplendor de les seves esglésies

Oliba, com explica el monjo Garsies de Cuixà en la seva llarga i detallada carta o panegíric sobre l'actuació olibana a Cuixà, estimava molt l'esplendor del culte i les grans celebracions, cosa que el va animar a ampliar o a renovar els gran edificis dels seus monestirs i catedral (*Diplomatari*. *Textos literaris d'Oliba*, doc. 28). Ell era respectuós amb els edificis existents quan eren sòlids o capaços, per això



Va crear un monestir, inicialment mol humil però aviat tan esplendorós o més que la seva casa mare de Ripoll, al cim del Montserrat, en l'església de Santa Maria.

conservava el que encara valia dels edificis anteriors; com les naus centrals de Cuixà i de Ripoll, monestirs que va ampliar i enriquir amb un transsepte o deambulatori i diversos absis i amb dos campanars. Ripoll fou consagrat el 1032 i Cuixà, on féu un deambulatori amb dos absis darrere la capçalera de l'antiga basílica del segle x, dos campanars i una església rodona amb cripta davant la façana de ponent, s'acabà el 1035.

La catedral de Vic i l'església de Santa Maria la Rodona les va construir de nova planta i les va consagrar el 31 d'agost de 1038. Ambdues esglésies foren refetes més tard, i queda notables vestigis de l'obra d'Oliba a la catedral i sols visibles part dels fonaments de Santa Maria. A Vic resta sencer i majestuós el campanar, i a partir del 1940 es va redescobrir i restaurar del tot la cripta feta per Oliba. A part d'això hi notícia documentada de més d'una dotzena de monestirs i d'esglésies parroquials que ell va consagrar, totes del més genuí romànic llobard.

L'home amant de la cultura i de la pietat

Oliba era un home culte i fidel a la vida i en l'esperit monàstic, característiques que va mantenir fins a la seva mort. Tot això es desprèn d'una anàlisi de la seva vida i de les seves actuacions, sortosament força ben documentades, en particular per la llarga descripció que de la seva activitat a Cuixà en fa el monjo Garsies (*Dipomatari, Textos literaris*, 29), per bé que la seva relació sovint resulti un xic confusa i obscura pel to panegíric que li vol donar; també consta pels elogis estampats per gent molt diversa a la seva encíclica mortuòria.

Home amant i cobejós d'omplir els seus monestirs de relíquies de sants, i devot, com ho demostren els extractes dels seus sermons conservats sobre sant Narcís de Girona, sant Galdric, del monestir de Canigó

o sant Pau de Narbona, i l'estima i veneració de les relíquies que recollia d'arreu i que va dipositar en els monestirs i catedral de Vic que el va consagrar. També va ésser ell qui, pel 1035, va «canonitzar» o proclamar sant l'ermità de Cuixà i antic duc de Venècia Pere Ursèol.

Tot i els seus alts càrrecs i missions no va abandonar mai del tot la pau i el recer del claustre, que cercava sovint i fins enyorava quan era fora. Així es desprèn de la seva carta del 1023, escrita es creu des de Vic, on enyora els cignes i altres animals que hi havia al monestir de Ripoll i els dona noves dels progressos d'una petita grua que té amb ell (*Diplomatari. Textos literaris d'Oliba*, doc. 15), i fins la mort el sorprendrà residint en un monestir, el de Cuixà, la tardor de 1046.

El seu zel religiós es demostra amb diversos detalls i en particular amb el fet que va intervenir activament en l'endegament del monestir de Sant Martí del Canigó, fundat pel seu germà Guifré; igualment el 1018 va enviar dos monjos a endegar el monestir de Sant Pere de la Portella, o va cedir monjos seus, com Ponç per abat de Sant Serni de Tavèrnoles i Arnau com a abat de Sant Feliu de Guixols, com s'ha exposat abans.

En la encíclica que els monjos feren córrer per anunciar la mort d'Oliba i demanar-ne pregàries els anys 1046-1047, per tots els comtats catalans i terres de la Gàl·lia o de l'altra banda dels Pirineus i en el qual s'hi recullen 93 respostes des de Sant Pere de Casserres i Sant Cugat del Vallès fins a monestirs, catedrals i comunitats parroquials d'indrets tan allunyats com Autun, Cluny o Poitiers, diversos monestirs, com l'esmentat Sant Pere de Casserres, Serrateix o Sant Andreu de Sureda, l'anomenen pare i mentor seu.

Un altre aspecte digne d'ésser remarcat d'Oliba és la seva cultura personal i la preocupació per la dels seus monjos i dels canonges de Vic. Els dístics i epitafis que farà als comtes enterrats a Ripoll, el poema fúnebre que va dedicar al comte Ramon Borrell de Barcelona, les cartes i acròstics que es creuà amb Gauzli, etc. són testimonis d'una cultura força notòria en un home de vida tan activa.

La forma com farà créixer i treballar els *scriptoria* de Vic i dels seus monestirs amb llibres i tractats demanats de fora és un aspecte que mereix ésser remarcat i que ha estat posat en relleu a partir del mag-

nífic estudi de l'austriac Rudolf Beer, esmentat al principi. L'inventari que es va fer a la mort d'Oliba a Ripoll dona una llista de 192 còdexs a la seva biblioteca, però Rudolf Beer en fa pujar el nombre a 246 perquè molts tenien més d'un tractat.

A Ripoll destaquen com a copistes i il·lustradors els monjos Arnau i Gualter, un altre monjo dit també Oliba i Guifré, que copiaren obres necessàries per al culte i la litúrgia i també textos de ciència, d'autors clàssics, de dret, etc., alguns d'ells amb caplletres i miniatures clarament influenciats pels corrents d'il·lustració insular o centre-europea i altres italians, cosa que ajuda a descobrir una ampla relació entre monestir i escriptoris. Sortosament una gran part d'ells es va salvar i es conserven a l'Arxiu de la Corona d'Aragó i, aquests són els estudiats inicialment per R. Beer.

De Ripoll procedeixen també les dues famoses Bibles, profusament decorades amb miniatures i il·lustracions, la del Vaticà (ms. 5729 de la Biblioteca Vaticana) i la que es guardava a Sant Pere de Rodes i ara a París (ms. 6 de la Bibliothèque Nationale de Paris) i fragments d'una altra conservada a Vic (Còdex 225 del MEV). Alguns d'aquests manuscrits s'escriviren en molts anys i per diverses mans d'il·lustradors, però les tres primeres parts de la biblia ripollesa o prototipus de la resta són d'època d'Oliba.

L'escriptori de Vic també va prendre gran volada en l'època d'Oliba, sobretot sota la direcció d'Ermemir Quintilià, canonge, escrivà o notari i mestre de copistes, que la dirigí des d'abans del 1038, quan escriví o féu escriure el Sacramentari d'Oliba, el tractat *De Penitentia*, de Sant Isidor, uns Evangelis, el Martirologi d'Adó, el Paralipomenos, etc., obres signades per ell. L'empenta de l'escriptori vigatà continuà amb l'impuls rebut en època d'Oliba, amb el mateix Ermemir Quintià, que el va sobreviure 35 anys, i altres mestres coneguts durant un segle o dos més tard.

Dissortadament, de Cuixà se'n coneixen menys coses per la pèrdua dels seus fons arxivístics. Garsies i altres monjos tindrien cura que no faltessin llibres litúrgics ni de formació per als monjos, però el que se'n coneix és molt poc. Se li atribueix un ric Evangeliari (ms. 1 de la Biblioteca Municipal de Perpinyà), una Cançó de Santa Fe,

d'un provençal molt catalanitzat, i alguns fragments d'obres però sempre de procedència dubtosa. Però cal pensar, però, que Oliba no descuidaria el monestir que tant estimava.

El fundador de Montserrat

S'ha arribat a creure que Oliba havia fet una organització o petita congregació de monestirs, però això no té cap fonament segur. El que és cert és que influí en diversos monestirs per ésser filials de Ripoll o de Cuixà, com Sant Miquel de Fluvià del qual ell el 1045 va consagrar el solar on s'havia d'aixecar el nou monestir, o bé per enviar-hi monjos per a endegar-los o aconsellant als fundadors de petit cenobis senyorial, com abans s'ha esmentat, però no consta que creés cap unió jurídica ni estable de monestirs.

Sí que, en canvi, va crear un monestir, inicialment mol humil, però aviat tan esplendorós o més que la seva casa mare de Ripoll, al cim del Montserrat, en l'església de Santa Maria, propera a la de Sant Iscle, una de les quatre, que, junt amb Sant Pere i Sant Martí de Monistrol, al peu de la muntanya, havien estat donades com a dotació al monestir de Ripoll als seus inicis, l'any 888, pel seu fundador el comte Guifré el Pilós.

No lluny d'aquestes esglésies, que pel seu nombre i situació devien ésser ja en aquells temps recer d'eremites, el 945 es fundava el monestir de Santa Cecília, regit inicialment per l'abat Cesari, un home ambiciós que es féu consagrar arquebisbe de Tarragona, sense que mai fos reconegut pels bisbes del país. La llunyania de Ripoll d'aquells dominis féu que a principis del segle XI els abats de Santa Cecília s'haguessin apropiat d'aquelles esglésies propietat de Ripoll, cosa contra la qual va protestar l'abat Oliba essent ja bisbe de Vic. Tot se solucionà en un judici celebrat a Barcelona al palau comtal el 21 de juny de 1022, amb la presència dels comtes i magnats de la comtessa Ermessenda, en el qual, estudiats els documents aportats per Ripoll, obligaren l'abat i monjos de Santa Cecília que renunciessin a la seva possessió (*Diplomatari*, doc. 71).

Per evitar posteriors problemes i segurament per l'atracció que la muntanya i les capelles existents devien causar a Oliba, aquest hi va

instituir, en una data incerta que cal situar entre el 1023 i el 1025, un priorat o filial de Ripoll que rep ja deixes i és esmentat com a *cenobium de Monteserrado* el 1036. Montserrat és ara l'únic gran cenobi català benedictí, hereu de la gran tradició monàstica benedictina del país i també de l'herència i esperit emprenedor d'Oliba. Cosa que estudia més extensament el pare Albareda en la seva obra abans citada.

Oliba morí a Cuixà el 30 d'octubre de 1046, a l'edat de 75 anys, edat molt destacada per a un home del començament del segle XI. Se sap que fou enterrat a Cuixà a l'església, però no se'n coneix el lloc malgrat els sondeigs fets per identificar-ne la tomba.